

Amartya Sen'in Düşüncesinde 'Zenginliği Yönetme' Problemi

Ahmet Yavuz ÇAMLI¹

Öz

Küresel ekonomiye ilişkin temel göstergelere bakıldığında yıllar itibariyle toplumların giderek daha fazla zenginleştiiği görülür. Çeşitli raporlara göre de önümüzdeki yıllarda küresel milli gelirin çok daha fazla artacağı belirtilir. Öte yandan zenginleşen Batı toplumlarının bu süreci iyi yönetemediğine dair eleştiriler gün geçtikçe artmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın amacı Nobel ödüllü iktisatçı Amartya Sen'in düşüncelerine başvurularak zenginleşme sürecinin doğru bir şekilde yönetilebilmesi için ne yapılması gerektiğinin vurgulanmasıdır. Bu doğrultuda Sen'in kapitalizmin sert çekirdeği olan rasyonel insan modeli eleştirisi kapsamında refah iktisadı, faydacı anlayış, yoksulluk ve kalkınma gibi iktisadi konuları etik temelli ele alış tarzı işlenmiştir. Ardından iktisadi literatüre kazandırdığı kapasite yaklaşımı ve özgürlükler gibi kavramlar ortaya koyulmuştur. Sen'in faydacı kuram ya da kapitalizm eleştirisi, yeni bir sistem üretme çabasından ziyade mevcut sistemin hatalarını giderme ve boşluklarını doldurma girişimidir. Yine de onun düşüncesinde insanın özne konumunun korunup sosyo-ekonomik politikaların merkezine yerleştirilmesi ve toplumsal barış, dayanışma ve işbirliğini destekleyen bir etik anlayışının ekonomi alanına kodlanması gibi özellikler sosyo-ekonomik gelişmenin sürdürülebilmesine zemin ve imkân hazırlaması açısından son derece önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Amartya Sen, Rasyonellik, Politik iktisat, Kalkınma, Modern kapitalizm

The 'Managing Wealth' Problem in Amartya Sen's Thought

Abstract

When the basic indicators related to the global economy are analyzed, it is seen that the societies are getting more and more enriched over the years. According to various reports, it is stated that global national income will increase more in the coming years. On the other hand, the criticisms that the enriched Western societies can't manage this process well. The aim of this study is to highlight what should be done in order to manage the enrichment process correctly by referring to the thoughts of Amartya Sen. Within the scope of the rational human model criticism of Sen, basic economic issues such as welfare economics, poverty and development has been covered. Concepts such as the capacity approach and freedoms that it brought to the economic literature were introduced. Sen's utilitarian theory is an attempt to eliminate the errors of the existing system rather than an effort to produce a new system. Still, in his thought, features such as preserving the subject of human being at the center of socio-economic policies and encoding an ethical understanding that supports social peace, solidarity and cooperation in the field of economy are extremely important in terms of preparing the ground and opportunity for the sustainability of socio-economic development.

Key Words: Amartya Sen, Rationalism, Political economy, Development, Modern Capitalism

Atıf İçin / Please Cite As:

Çamlı, A. Y. (2020). Amartya Sen'in düşüncesinde 'zenginliği yönetme' problemi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2627-2637.

Geliş Tarihi / Received Date: 02.04.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 11.06.2020

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, ahmetyavuz.camli@cbu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-0746-9755

Giriş

Küresel ekonominin özellikle 1980'lerin başından itibaren genel anlamda büyüme eğiliminde olduğu söylenebilir. Dünya Bankası'nın Küresel Ekonomi Raporları ve IMF'nin Küresel Ekonomik Görünüm Raporları'na göre dünya ekonomilerinden elde edilen toplam milli gelir 1980 yılında 11,1 trilyon dolar iken, 1990'da 23,4 trilyon dolar, 2000'de 33,8 trilyon dolar, 2010'da 66,0 trilyon dolar, 2017'de 80,3 trilyon dolar, 2018'de 84,9 trilyon dolar, 2019'da 86,6 trilyon dolardır. Yani küresel gelirden; 1980 yılında % 2,1, 1990'da % 3,4, 2000'de % 4,8, 2010'da % 5,4, 2017'de % 3,8, 2018'de % 3,6, 2019'da % 2,9 oranında artış kaydedilir (The World Bank, 2020; International Monetary Fund, 2020).

Bu olumlu tabloya rağmen kapitalist sistem, yapılan araştırmalara ve istatistiklere göre 'fakirliği arttıran zenginliğe' veya 'kutuplaştıran büyümeye' yol açar (Atılgan, 1996, s. 132; Sıddıki, 1976, s. 101-103). Bilindiği üzere endüstri, teknoloji ve sonrasında endüstriyel teknolojinin gelişmesine bağlı olarak gerçekleşen ekonomik büyümeden en büyük payı sermaye sahipleri yani kapitalist sınıf alır. Küresel ekonomik büyüme gerçekleşirken ülkeler bazında bakıldığında ekonomiler arasında çok ciddi farkların olduğu göze çarpar. ABD, Çin, Japonya, Almanya ve İngiltere gibi dünyanın ekonomik olarak en gelişmiş ülkelerinde, bireylerin hayat kalitesi genel olarak ileri seviyedeyken az gelişmiş toplumlardaki insanlar, asgari yaşam düzeyine ulaşma imkân ve fırsatlarından mahrumdur. Hem ülke ekonomileri hem de toplumsal sınıflar arasında gelirin adil dağıtılmaması sonucu oluşan gerginlik, döngüsel bir şekilde olumsuzlukların sürekliliğine yol açar (Duran, 2017, s. 40; Alkan, 2018, s. 75). Ayrıca insanların hayat kalitelerini arttırabilmeleri için gerekli olan sağlık-egitim hizmet ve fırsatlarının temininde eşitsizlikleri ortaya çıkarır. Eğitim ve sağlık imkânlarından daha az yararlanabilen bireylerin iş bulma ihtimalleri diğerlerine nazaran düşük olduğu için gelir adaletsizliğinin büyümesine neden olur. Bu kısır döngünün aşılması ekonomi bilimiyle birlikte tüm disiplinlerin sorumluluğunu ve işbirliğini gerektirir.

Zenginliğin bilinçli ya da bilinçsiz şekilde doğru yönetilememesi veya faydacı anlayışın toplumsal sınıflar arasında oluşturduğu uçurum çeşitli raporlarla kanıtlanır. İngiltere kökenli kuruluş olan OXFAM'ın 2019 Ocak ayı raporu buna bir örnektir. Buna göre zenginleşen dünyada küresel hasıla zamanla belirli bir azınlığın tekelinde toplanır. Küresel nüfus içinde en düşük gelire sahip yüzde 50 nüfusun servetine eşdeğer servet sahibi zenginlerin (milyarderlerin) sayısı 2016 yılında 61 iken 2017 yılında 43'e ve 2018 yılında 26'ya gerilemiştir. Yani küresel gelirden en çok payı alan 26 milyarderin serveti, dünya nüfusunun en fakir yüzde 50'sini oluşturan 3,8 milyar insanın servetine eşdeğerdir. 2008 krizinden bu yana geçen zamanda zenginlerin sayısı neredeyse iki katına çıkmıştır. 2018 yılında 2200 zengin kişinin serveti 900 milyar dolar artmıştır. Bu artış günlük 2,5 milyar dolara tekabül eder. 2018'de dünyanın en zengini olan Amazon.com'un sahibi Jeff Bezos'un serveti 112 milyar dolardır. En üst gelir grubunun (yüksek azınlığın) serveti yüzde 12 oranında artarken dünyadaki yüzde 50 nüfusu oluşturan en alt azınlığın varlığı yüzde 11 azalmıştır. Yani önceki yıllarda olduğu gibi 2018 yılında da zenginler daha fazla zenginleşirken yoksullar daha da yoksullaşmıştır (Oxfam, 2019). 2019 yılı verilerine bakıldığında bu sürecin devam ettiği görülür. Bloomberg Milyarderler Endeksi'ne göre en zengin 500 milyarderin servetinde 12 ay içinde yüzde 25 oranında artış kaydedilmiştir. Diğer bir deyişle en zengin 500 kişinin serveti bir yılda 1 trilyon 200 milyar dolar artarak toplamda 5 trilyon 900 milyar dolara yükselmiştir (Bloomberg the Company, 2020).

Sürekli artan küresel servete rağmen 2019 Küresel Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi'nde ortaya koyulduğu üzere yoksulluğun ileri boyutlarda seyretmesi söz konusudur (UNDP, 2019). Zenginle fakir arasındaki uçurum ne derece derinse sosyal hayata yansımaları da o kadar tehlikeli olur. Çünkü bireyin kendini güvende hissetmesinin, huzur içinde yaşamasının ve rahat bir şekilde ihtiyaçlarını karşılamasının bir etkeni de ekonomik güce sahip olmasıdır. Önümüzdeki yıllarda sosyal gerginliğin daha tehlikeli boyutlara ulaşmaması için birçokları gibi Nobel ödüllü ve Hint kökenli iktisatçı Amartya Sen de çözüm yolları geliştirir. Hatta bu konuda yaptığı sayısız çalışmaya istinaden Amartya Sen günümüz ekonomi biliminin vicdani sesi olarak bilinir.

Amartya Sen'in Zenginliği Yönetme Eleştirisi

Sen'in fikri mücadelesinin temelinde etik ve ekonomi bilimi arasındaki diyalogsuzluğu ortadan kaldırma isteği yatar. Ona göre küresel zenginliğin ürettiği sosyo-ekonomik problemlerin kaynağı ana akım iktisat anlayışının (siyaset bilimi de eklenebilir) etik değerleri içermemesi ve entegre çabalarını kabul etmemesidir. Faydacı kuramın yapı taşı olan rasyonel insan modeline göre birey akılcı davranıp yalnızca kişisel çıkarına göre hareket eder ve etmelidir. Bu insan modeli veya eylem tipi bireyin mutluluğunu en yüksek seviyeye taşıyacak fonksiyona sahiptir. Sen'e göre bu tarz mekanik ve dar bir yaklaşım sonucu oluşan ortam; insanın temel insani özgürlüklerinden mahrum bırakılmasına, hak kavramının hakkıyla

olgunlaşmamasına, açlık ve kıtlıkların artmasına, bireysel ve toplumsal çatışma ve savaşların yaşanmasına, sosyal gerginliklerin hat safhaya ulaşmasına yol açar. Yani o, refah ekonomisinin servet artışlarına karşın iktisadi adaletsizliği beslediğini ileri sürer.

Bu kapsamda Sen, özel olarak zenginliğin doğru yönetilmesi ve genel anlamda iktisadi adaletin tesis edilmesi meselesine modern iktisat biliminin referans kaynağı olarak kabul edilen Adam Smith'e başvurarak başlar. Aşağıda ilk olarak Amartya Sen'in Adam Smith'in düşünce dünyasını ziyaret etmesi kısaca ele alınacaktır. Ardından rasyonellik, rasyonel insan ve rasyonel eylem kavramı Smith'in perspektifinden yeniden işlenecek, devamında Sen'in refah ekonomisine dair eleştirisi aktarılacak, sonrasında iktisat literatürüne kazandırdığı kapasite ve pozitif özgürlükler gibi olgular çözüm önerisi olarak sunulacaktır.

Çünkü ona göre Smith'in özellikle rasyonel insan modeli (homoeconomicus) görüşünün yanlış yorumlanması; iktisat biliminin ve buna bağlı gelişen yaklaşımların özünde insanın göz ardı edilmesine neden olur.

Sen'in Smith'i Yorumlaması

Smith'in Ulusların Zenginliği (The Wealth of Nations) adlı eseri ekonomi biliminin temelini oluşturur. Onun görüşlerinden hareketle birçok ekonomik kuram ve yaklaşım ortaya atılır. Günümüzde ana akım iktisadi oluşturan düşüncelerin çıkış yolu yine aynı görüşlerdir. Ancak Sen'e göre burada bilinçli ya da bilinçsiz bir ihmal, yönelim ve yönlendirme söz konusudur (Sen, 2003, s. 32-33). Çünkü Smith'in temel eseri olan Ulusların Zenginliği'nin hatalı veya eksik yorumlanması bir yana, bu eserden 17 yıl önce yayınlanan Ahlakî Duygular Kuramı (The Theory of Moral Sentiments) adlı eseri ise görmezden gelinir (Sen, 2013, s. 581).

Smith'in eserlerindeki kritik konuları değerlendiren Sen, iktisadi düşünce dünyasında yeni pencerelerin açılmasını ve farklı sosyal cephelerin vurgulanmasını sağlar. Herşeyden önce Sen'e göre Smith kişisel çıkarı önceleyen eyleme merkezi bir konum atfetmez (Sen, 2003, s. 31). O, daha ziyade sempati ve davranış kurallarını önemseyen bir zihniyettir. Smith'in düşüncesinde bir kişinin ihtiyaçları toplumun bir parçası olmasını sağlayacak en temel şartları içerir (Sen, 1999, s. 105). Bu nedenle zenginlik bireyin temel ihtiyaçlarının ve özgürlüklerinin ne ölçüde karşılandığıyla ilgilidir (Smith, 1790, s. 418). Aynı zamanda toplumdaki üretim ve dağıtım süreçlerine bağlıdır. Zenginliğin artırılması için en önemli üretim faktörü olan emeğin verimliliğinin artırılması gerekir. Ekonomik özgürlük emek verimliliğini arttıran temel etkenlerdendir. Bu nedenle ekonomik özgürlük hem araç hem de bireyin temel hakkı olduğu için bir amaçtır (Smith, 1976, s. 549). Bu nedenle ekonomik etkinlik her iki taraf için de fayda sağlamalı veya her iki tarafın amaçlarını/ihtiyaçlarını karşılamalıdır (Smith, 1790, s. 264; Bonar, 1926, s. 351). İnsan, ekonomik eylemde bulunurken ahlakî değer ve kurallara riayet etmelidir. İktisadi adaletin sağlanması için ahlakî zayıflık içeren eylemlerden uzak durmalı ve genel davranış kurallarına dikkat etmelidir (Sen, 1999, s. 366-367). Bunun yanında toplumsal refahın yükseltilmesine çabalanırken, refah üretiminin ve bunu teşvik eden politikaların tüm mikro birimleri kapsayacak şekilde gerçekleştirilmesi ve bireysel temel hak ve özgürlüklerin iyileştirilmesi ön plana alınmalıdır (Sen, 1990, s. 24).

Kısaca Sen, modern iktisatçılardan farklı olarak Smith'in temel konulara yaklaşımını etik bağlamda ele alır. Buradan hareketle modern ekonominin nüvesini oluşturan rasyonel insan modelini eleştirisinin odağına yerleştirir.

Rasyonellik, Rasyonel İnsan ve Rasyonel Eylem

İktisat paradigmasının merkezinde yer alan rasyonellik çok boyutlu bir kavramdır. Tanımlandığı bakış açılarına ve disiplinlere göre çeşitli anlamlar içerebilir. Genel olarak kabul edilen görüşe göre bireyin karar verme ve eylemde bulunma aşamalarında akılcı ve faydacı hareket etmesi durumudur (Weber, 1950, s. 24; Parsons, 1934, s. 529; Turner, 2011, s. 49).

İktisadi literatürde homo-economicus olarak da bilinen rasyonel insan ise tüketici olarak fayda maksimizasyonu ve üretici olarak kâr maksimizasyonu peşinde koşan birisidir. Yani bireyin iktisadi hayatta rasyonel davrandığı görüşü hâkimdir. Rasyonel eylemin kişisel çıkar ve tutarlılık olmak üzere iki boyutu söz konusudur. İnsanın sadece kendi çıkarını, faydasını ve başarısını düşünmesi ve bunu maksimize etmeye çalışması rasyonelliği işaret eder. Diğer yandan insanın kişisel çıkarını gerçekleştirmek için amaç ya da amaçlar belirleyip bu amaç/amaçlara ulaştıracak en etkin araçları seçmesi tutarlılığı gösterir (Sen, 1990, s. 11-13).

Sen iktisat kuramında yerleşik olan bu görüşün eksik ve hatalı değerlendirildiğini söyler. Ancak iktisat biliminin yapı taşını oluşturmasına istinaden egemen iktisat anlayışına veya bunun donelerine karşı çıkmaya çalışanlar bu kavramın mutlaklığıyla karşılaşılır (Sen, 1977, s. 336). Bunu bildiği halde o, diğer tüm etkenlerin dışarıda bırakılıp sadece (ihtiyatlı davranma haricindeki) kişisel çıkarın (Sen, 2003, s. 29) ya da tutarlılık içeren tercihlerin ön plana alınıp rasyonel olarak kabul edilmesine karşı çıkar (Sen, 1995, s. 13). Ona göre rasyonel insan modeli ya da anlayışı; etik, adalet ya da gelecek kuşakların gereksinimleriyle ilgili kaygıların seçimlerde ve eylemlerde rol oynamasını zorlaştırır (Sen, 1999, s. 364). Fayda veya çıkar gibi dar bir ölçüde sığdırılmış rasyonellik anlayışı, modern iktisat disiplininin gerçek ve bütüncül bir yaklaşımla insanları ve olayları kavramasını engeller (Sandel, 2018, s. 71). Bu problemin sonucu olarak insan ve etkinlikleri belirli kıstaslar çerçevesinde ele alınır. İyi ve kötünün fayda veya çıkar elde etme gibi sonuca bağlanması ile dini ve ahlaki değerlerden soyutlanmış bir ortamda insan yalnız, güçsüz ve çaresiz bırakılır. Faydacı zihniyet tarafından şekillendirilen ekonomistler, sermayedarlar, tacirler, girişimciler ve hatta siyasetçiler, yöneticiler, hukukçular, bilim adamları, sosyologlar gibi kesimler toplumdaki bireylere karşı iletişim ve etkileşim kopukluğu ve duyarsızlığı yaşarlar. Sen'in akıllı aptallar ya da ahmaklar (rational fools) dediği çıkarıcı ve faydacı insanların eylemleri, ona göre gerçek hayatta çoğunluğu oluşturan iktisadi karar birimlerinin eylemleriyle bağdaşmaz (Sen, 1991, s. 12; 1977, s. 336).

Bununla birlikte Sen'e göre iktisadi modellemenin en temel varsayımlarından olan iktisadi eylem motivasyonu doğru bir şekilde ele alınmaz. Faydacı kurama göre birey kendisine en faydalı olanın ne olduğunu aklını ön plana alarak kolayca tespit eder. Bu doğrultuda bireyin tercih ettiği mal ve hizmet demeti tartışmasız bir şekilde kendisine en fazla fayda sağlayacak tercih olarak kabul edilir (Sen, 2003, s. 29). Oysa bireyler her zaman ve sadece kendi faydalarını düşünerek hareket etmezler. Buldukları konuma, içinde yaşadıkları şartlara, benimsedikleri dünya görüşlerine, psikolojik durumlarına ve sahip oldukları değerlere göre karar verebilirler. Öte yandan herhangi bir adım atacakları zaman tam bir bilgi ile hareket etmeyebilirler. Tercihlerini bazen zorunluluktan bazen de isteğe bağlı olarak gerçekleştirirler. Gündelik hayatın aşamalarında her konuda pek çok seçenekle karşı karşıya kalırlar. Alternatifler arasından kendilerine en faydalı olanı yapmaya çalışırlar. Fakat bu herkesin rasyonel davrandığı anlamına da gelmez. İnsanlar tabiatları gereği hataya meyilli ve bilgi düzeyleri sınırlı varlıklardır. Bu yüzden kendileri için faydalı olanı tercih etmek isteseler bile bu istek her zaman eyleme geçmeyebilir ya da tercih edilen şey sanıldığı gibi fayda sağlamayabilir. Yani iktisadi birimler her zaman rasyonel (kabul edilen dar anlamıyla) değil, kimi zaman ve hatta çoğu zaman irrasyonel (akıldışı, akılcı olmayan bir şekilde) davranabilirler.

Sen, rasyonel insan ve eylem üzerindeki bu baskıyı kaldırmak için 'sempati' (sympathy) ve 'taahhüt' (commitment) kavramlarını öne sürer. Sempati, başkalarına duyulan yakınlık duygusunun kişinin kendi mutluluğunu, faydasını, hazzını ya da refahını etkilemesidir. Bir kişinin ızdırap halinde olmasından rahatsızlık duymak sempati durumuna işaret eder. Bunun da ötesinde bir kişinin ızdırap halinde olmasından rahatsızlık duyulmaması ancak bu tarz olumsuz veya kötü bir durumu ortadan kaldırma eylemini gerçekleştirebilecek olmak taahhüt kavramını ifade eder. Sen'e göre sempati duygusunun motive ettiği eylem faydacı eylemi gösterir. Kişi bu tarz durumlarda kendi faydasına göre hareket eder. Taahhütün motive ettiği eylem faydacı olmayan eylemi gösterir. Kişinin kendisine zararı veya faydası olmadığı halde başkalarına olumsuz etkisi olan bir olaya müdahale etmeye hazır olması daha çok ahlaki değerlerle ilgilidir. Bu bakımdan akıllı ahmaklar taahhüt içerikli eylemde bulunamaz, bunun için kişinin kendi faydasını gözetmeden tercihte bulunması gerekir (Sen, 1977, s. 328),

Sen, bu düşüncesine Smith'i refere eder. Smith'e göre insanın tabiatı gereği sahip olduğu otokontrol gibi özelliklerinin ve buna bağlı eylemlerinin ahlaki niteliğinin abartılmaması gerekir. Bu tarz eylemler çoğu zaman sempati duygusunun yönlendirmesiyle gerçekleşir. Değerleri ilke edinmeyen ya da yalnızca kendi hazzına odaklanmış kişinin, bir başkasının içinde bulunduğu veya içine düşeceği olumsuz durumu umarsamaması beklenir (Sen, 1999, s. 365).

Bu sebeple rasyonel düşüncenin bütünsel yaklaşımında bireysel refah kayıplarının önemsenmemesi toplumsal bir etik problemine işaret eder. Toplumun en alt gelir gruplarında yer alan insanların hayatlarındaki küçükmüş gibi görülen değişimler onları derinden etkileyebilir. Toplumsal fayda açısından bu kişilerin refah kaybına hiç değer verilmemesi ya da çok küçük değer biçilmesi ciddi bir ahlaki yozlaşmanın eseridir. Sen'e göre bunun önüne geçilebilmesi; adalet, erdem ve ahlak gibi değerlerin ön plana alınmasına ve kişisel çıkarların sınırlandırılmasına bağlıdır (Sen, 1993, s. 44).

(Yeni) Refahçı Yaklaşım ve Faydacı Kuram

Klasik refahçı yaklaşım; faydanın ölçülebileceği, bireylerin elde ettiği marjinal faydaların birbirine eşit olduğu; sosyal tabakalar arası gelir transferinin genel refah düzeyini arttıracakđı; faydanın homojen, nesnel ve normatif özellik içerdiği; faydanın karşılaştırılabilir olduğu; azalan marjinal fayda kavramının geçerliliği; fayda değerlendirilmesinin kişilere özgü değişebileceği gibi temel kabuller içerir (Pigou, 1932, s. 9-23). Eski refah iktisadı bu temel varsayımlara dayalı olarak kendi içinde farklılıklar barındırır. İktisatçılar kendi aralarında bazı varsayımlara itiraz edip argümanlarını ortaya koyarak eski refahçı yaklaşımın gelişmesine zemin hazırlarlar.

Faydaların karşılaştırılabileceği görüşüne karşı çıkılması ile gelişen yaklaşım sonucu ‘Yeni Refah İktisadı’ ortaya çıkar. Bu yaklaşımda faydaların ölçülebilirliği ve toplanması gibi genel kabuller savunulmaz. Başka bir ifadeyle Menger, Gossen, Jevons, Marshall, Walras ve Pigou gibi iktisatçıların savunduğu kardinal fayda varsayımından Hicks, Pareto, Edgeworth, Fisher, Kaldor, Clark ve Samuelson gibi iktisatçıların savunduğu ordinal fayda varsayımına geçiş yapılır. Ordinal fayda anlayışını kabul eden yeni refahçı iktisada göre fayda tercihlerinin sıralanmasından ziyade tercihlerin önemi dikkate alınır. Yeni refahçı iktisadın temelinde toplumda bir kişinin faydasını azaltmadan diğer bir kişinin faydasının arttırılamayacağı görüşünü ifade eden Pareto Optimumu (Pareto Optimality) varsayımı hakimdir (Ashman, 2012, s. 5). Sen’in deyiimiyle “Pareto optimalliğinin ima ettiği, hiç kimsenin durumunu bozmadan bir kişinin daha iyi duruma getirilememesidir. O halde, bazı kişiler, açlık ve sürekli yoksulluk çekerken, diğer bazılarının zenginlik içinde yaşadığı bir toplumda, bu durumu düzeltmek için zenginlerin hazzının birazcık azaltılması bile Pareto koşuluna ters düşecektir” (Sen, 1997, s. 95). Aynı zamanda bir kişinin de olsa faydasını arttırırken diğer kişilerin faydasının azalmayacağını ifade eden Pareto İyileştirme (Pareto Improvement) görüşü de temel varsayımlar arasında telaffuz edilir (Pareto, 2014, s. 49).

Bu bağlamda refahçı iktisadın kapsadığı faydacı kuramda ekonomik eylem ve etkinlikler; haz, yarar ya da mutluluk gibi (kabul edilen) en üstün ‘iyi’lerle motive edilirler (Rawls, 2017, s. 52-53). Yukarıda izah edildiği üzere ekonomide tüketim ve üretim etkinliklerinin amacı fayda ve kârın maksimize edilmesidir. Sen, bu tarz varsayımlara dayanan faydacı anlayışın iktisat disiplini içindeki önemini kabul etmesine karşın, refahın sadece fayda ve parasal kavramlarla açıklanmasını eleştirisi kapsamına alarak bunun refah ekonomisinin zayıf halkası olarak bulguların kısıtlı yorumlanması problemine yol açtığını belirtir. Ona göre analizlerin dar çerçeveye sınırlandırılması, refaha ilişkin diğer etkenlerin saf dışı edilmesine yol açar. Yani salt faydacı bir yorum, refah teorisinin değerlendirmelerinin çok boyutluluğunu engeller. Gelir ve ücret gibi parasal göstergeleri hedefleyen anlayış nedeniyle özellikle insanı merkeze alan sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik politikalar arzu edilen düzeyde gerçekleşmez (Sen, 1997, s. 276). Buna somut örnek olarak Ford’un Pinto marka arabasının sebep olduğu olaylar gösterilebilir. 1970’lerde Ford Pinto markalı arabaların karıştığı kazalarda ölümler ciddi rakamlara ulaşır. Dahası arabaya arkadan çarpıldığı zaman arabanın patlayıp alev aldığı görülür. Yaşanan kazalarda arabanın içindeki kişilerin ya yanarak öldüğu ya da ağır yaralı kurtulduğu kaydedilir. Kurtulan kazazedelerden biri Ford şirketini dava eder. Yapılan araştırmalar sonucu patlamayı engellemesi gereken parçanın, arabanın üretimi esnasında bilinçli bir şekilde benzin deposuna takılmadığı tespit edilir. Ford’un fayda-maliyet analizine göre benzin deposunun patlamasını önleyecek bu parça 11 dolardır. 12,5 milyon araç üretildiği varsayıldığında bu parçanın her araca takılması maliyetleri yukarı çekecektir. Ford’un araştırmasına göre meydana gelen kazalarda yılda yaklaşık 180 ölüm ve 180 yaralanma gerçekleşir. Ölenlerin ailelerine 200.000 dolar, yaralı kurtulanlara 67.000 dolar tazminat ödenmesi Ford’un maliyetlerinin daha düşük olmasını sağlar. Benzin deposuna parçanın takıldığı varsayıldığında bunun firmaya maliyeti 137,5 milyon dolar, tazminatların firmaya maliyeti ise yaklaşık 49 milyon dolardır (Dowie, 1977; Kiscusi, 2000, s. 569; Sandel, 2016, s. 76). Bunun gibi pek çok örnek, faydacı anlayışın ürünü olarak gösterilebilir. Burada kâr uğruna insan hayatının hiçe sayıldığı bir anlayışın hâkimiyetinden bahsedilir.

Bunun üzerine Sen faydacı kuramı daha detaylı ve etiksel değerlendirmeye girişir. Sen’e göre faydacılık kendi içinde sonuççuluk (consequentialism), refahçılık (welfarism) ve toplam fayda olarak sıralanabilecek yaklaşımları içerir. Sonuççuluk, eylem sonucu ortaya çıkan duruma göre eylemin veya eylem sürecini oluşturan tercih ve adımların yorumlanmasını içerir. Refahçılık; eylemin, gerçekleşmesi sonucu ortaya çıkan durum ve şartların sağladığı ‘fayda’ çerçevesinde iyi veya kötü olarak değerlendirilmesidir (Sen, 1990, s. 39). Toplam fayda görüşü, bireyselden ziyade bireylerin tümünün faydalarının toplamına odaklanır. Refah düzeyinin gelişmişliği bireylerin mikro (az veya çok, eşitsiz dağılım) faydalarına değil, toplam faydaya odaklanır (Sen, 1999, s. 59). Sen bu detaylandırmasını bir de act utilitarianism dediği eylem faydacılığı, rule utilitarianism dediği kural faydacılığı ve motive utilitarianism dediği motivasyon faydacılığı şeklinde yapar

(Sen, 1979, s. 464). Bu üç varsayımın hem etik hem de teknik açıdan hatalar içerdiğini belirterek yeni refahçı anlayışı bu eğilimle inceler (Sen, 1993, s. 110). “Bireyin temel haklarının, bu hakların kullanımından doğan sonuçlar itibarıyla değil de, bu hakların fiilen kullanımının yaratacağı sonuçlardan bağımsız olarak, mahiyetleri açısından ahlaki bir zorunluluk arz ettikleri için değerlendirilebilmeleri imkânsız mıdır?” (Sen, 1993, s. 278-279) sorusuyla eleştirisini dile getirir. Ona göre bireylerin ekonomik eylem ve faaliyetlerinin tek kaynağı kişisel çıkar, haz ve başarı olamaz. Bireyleri yönlendiren pek çok dürtü vardır ve bu motivasyon kaynakları kişilere, şartlara ve durumlara göre değişebilir.

Sen; kişisel çıkar, haz veya başarının tek dürtü ya da amaç olarak ele alınmasını, ana akım iktisadın temel problemi olarak görür. Yani değer sadece faydaya ve buna bağlı olarak ücret, gelir ve servet gibi parasal unsurlara indirgenemez. Bu anlayış insanları bir özne konumunda ele almayı araçsallaştırır, adeta bir ahmak haline dönüştürür (Sen, 1997, s. 308). Ona göre fayda kavramının kapsamı genişletilerek materyal faydaların yanında haklara ve özgürlüklere de aynı derecede önem verilmelidir (Sen, 2000, s. 62).

Sen'in faydacı iktisada getirdiği eleştiriler ve çözüm önerileri yeni refah ekonomisine önemli katkı sağlar. O, kapasite yaklaşımı ve özgürlükler gibi kavramları literatüre kazandırarak materyalist iktisada etik kodlar entegre etmeye çalışır. Aşağıda ilk olarak kapasite yaklaşımı ele alınacaktır.

Amartya Sen'de Zenginliğin Doğru Yönetiminin Formülü

Kapasite Yaklaşımı

Kapasite yaklaşımı, sadece kendi çıkarını düşünen iktisadi birey modeline ciddi bir eleştiridir. Sen'in düşüncesi homoeconomicus ortadan kaldırmaktan ziyade yeni refahçı teoride bu modeli daha gerçekçi ve kabul edilebilir şekilde geliştirmektir. Rasyonel düşünen iktisadi bireyin analiz kapsamının genişletilmesi refahçı yaklaşımlarda teknik değişiklikleri zorunlu kılsa da, Sen bu zorluğu bile yeni refahçı iktisadın vizyonunu genişletmesi gerektiğini savunur (Sen, 1990, s. 11, 30).

Sen'e göre gelir gibi parasal unsurların refahı temsil etme gücü yetersizdir. Yüksek gelire sahip birisinin bahsi geçen özgürlüklerden mahrum olması refah içinde yaşamasını engelleyebilir. Yahut düşük gelirlilerin temel özgürlüklere sahip olması refah düzeyinin yüksek olmasını sağlayabilir. Bu yaklaşım, insanların elde ettiği gelir ya da sahip olduğu maddi varlıkların refah düzeylerinin artırılmasına katkısını bir takım kapasitelere bağlar. İnsanların sadece faydacı ve çıkar amaçlı hareket etmelerine değil, durumları ve şartları bir değere dönüştürme yapabilirliklerine odaklanır. Kapasite düzeyini arttıran en önemli unsurlar siyasi, ekonomik ve sosyal özgürlükler ile şeffaf yönetim tarzının oluşturduğu güvenli bir ortamdır (Sen, 1985, s. 39).

Kapasite yaklaşımında kalkınmanın gerçekleştirilmesi için ekonomik, siyasi ve sosyal özgürlükler ile koruyucu imkanlarla donatılan güvenli toplumun kapasiteleri geliştirici özelliğine ihtiyaç duyulur. Faydacı kuram tarafından göz ardı edilen ancak kalkınma sürecinde önem arz eden açlık, yoksulluk, kıtlık, iktisadi adaletsizlik gibi hayat kalitesini ifade eden konuların kapasite yaklaşımıyla bilimsellik endişesi olmadan refahçı değerlendirmelere dahil edilmesi mümkündür (Sen, 1999, s. 24). Fayda ve çıkardan daha başka maksimize edilmesi istenen ve gereken unsurlar vardır. Hayat kalitesi açısından faydanın bir değer olarak gelir veya ücrete endekslenmesi de doğru değerlendirme yapılmasını ve politika üretilmesini engeller. Faydacı anlayışın faydayı değer ölçütü yapmasına karşı çıkan Sen, kapasite unsurlarını ya da kapasite düzeyini değer ölçüsü atfeder. Yeni refahçı iktisadın amacı faydayı maksimize etmek yerine kapasite düzeyini yani hayat kalitesini arttırmak olmalıdır (Sen, 1992, s. 49; Sugden, 1993, s. 1953). Eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması gibi hizmetlerle insanların doğrudan faydalandığı özgürlükler bütüncül bir etki yaparak kalkınmanın başarılmasını sağlayabilir. Devlet bu konularda etkin rol almalıdır. Toplumdaki bireylerin ortalama yaşam sürelerinin artırılması, sağlıklı ve dirençli vücuda sahip olmaları, temiz hava ve suya ulaşmaları, katılımcı ve demokratik hayat sürmeleri nihai amaç olarak devlet desteği gerektirir. Dolayısıyla burada bireysel özgürlüklerin genişletilmesi meselesi söz konusudur (Stewart & Deneulin, 2002, s. 68).

Temel Özgürlüklerin Genişletilmesi

Sen, zenginliğin doğru yönetimi sürecinde temel özgürlüklerin önemini vurgulamaya çalışır. Refahçı iktisadın kabul ettiği özgürlüklerden ziyade reel özgürlükleri dile getirir. Bireysel özgürlüklerin sosyal mahiyetinin kapasite yaklaşımı veya daha geniş tabirle kalkınma açısından önem arz ettiğini belirtir. Bu bakımdan bireylerin özgürce belirlediği değerleri doğrultusunda özgürce seçim yapabilmelerini savunur (Sen, 2000, s. 30-31; Evans, 2002, s. 57). Özgürlük kavramı içinde bireyin amacını özgürce belirlemesi, amacına ulaşmak için araçları özgürce seçmesi ve bu araçları özgürce kullanabilmesi aşamaları yer alır. Yani

birey kendisine fayda sağlayacağına inandığı mal ve hizmetlere sahip olmalı, bunları kullanabilmeli ve temel hak ve hürriyetlere özgürce ulaşabilmelidir. Esasında özgürlüğün varlığının bir sonucu olarak pratik hayatta meydana gelen durumlardan ziyade özgürlüğe sahip olmanın insanın hayat kalitesine olan etkisi daha önemlidir. Sen'in ifadesiyle "özgürlük, yalnızca bir takım şeyleri gerçekleştirmek imkanı sağladığı için değil, sahip olunan varlık değerinden daha ziyade, yalnızca kendisi değerli olduğu için önem arz eder" (Sen, 1993, s. 57).

Bu bakımdan zenginleşen toplumlarda tüm bireyler gerek ekonomik haklara gerekse diğer temel haklara ulaşma açısından engelle karşılaşmamalıdır. Reel özgürlüklerin kapsam alanının genişlemesi toplumsal gelişmeye kapı aralarken, düzenlemelerin adaletli yapılması reel özgürlüklerin daha da güçlü olmasını sağlar (Toboso, 2011, s. 113). Karşılıklı etkileşim sonucu zenginliği yönetme ya da kalkınma aşaması doğru bir şekilde gerçekleştirilir. Sen, analizlerinde zenginliği arttırıcı ekonomik özgürlüklerin önemsiz olduğunu ya da terkedilmesi gerektiğini öne sürmez. Hem ekonomik özgürlüklerin daha etkin hale getirilmesini hem de siyasi ve sosyal özgürlüklerin genişletilmesini savunur (Sen, 2000, s. 3). Bu yaklaşımın tam tersi olan gerçek özgürlüksüzlük ise oy kullanma hakkı ve vatandaşlık hakları gibi siyasi özgürlüklerin engellenmesi, yoksulluk gibi ekonomik özgürlüklerin yetersizliği, temel hak ve hürriyetlerin tam olarak sağlanamaması gibi sosyal haklardan mahrumiyet nedenleriyle ortaya çıkar (Sen, 2000, s. 17).

Sen'in özgürlük kavramında amaç ve araç ayrımı yapılr. Ona göre ekonomik büyümeyi ifade eden GSYİH artışı refahçı ekonomide bir amaç olarak ele alınır ancak temel amaç özgürlüklerin genişletilmesi olmalıdır. Bunun yolu ise önceki bölümde izah edilen kapasite yaklaşımından geçer. İnsanların kapasitelerini arttırmak temel amacın gerçekleştirilmesi için yapılması gerekeni ifade eder. İnsanların ne olmak ve neyi nasıl yapmak istediklerine imkan tanımalı ve buna ilişkin olarak yapabilirliklerinin veya işlevselliklerinin geliştirilmesi gerekir. Devlet, zenginliğin doğru yönetilmesi meselesinde insanlara bu hak ve fırsatları sunacak başlıca kurumdur. Doğru politikaları üretebilmek için insanların ulaşmaya çalıştığı hayat kalitesi doğru bir şekilde tespit edilmelidir. Burada Sen enformasyon konusuna dikkat çeker. Pozitif özgürlüklerin genişletilmesi için ihtiyaç duyulan bilgiye katılımcı bir demokrasi anlayışıyla ulaşılabilir. İnsanı ilgilendiren temel iktisadi konuların politize edilmesi ise olumsuz algılanmamalıdır (Robeyns, 2011, s. 79).

Sen zenginliği yönetme meselesinde daha çok açlık, kıtlık, yoksulluk gibi konulara ve bunların nasıl ortadan kaldırılacağına yoğunlaşır. Bu problemler ve özgürlük kavramı arasında bir ilişkinin olduğundan bahseder. Mesela yoksulluğu refahçı iktisattaki gibi gelire bağlı ele almanın hatalı bir yöntem olduğunu belirtir. Bireysel hak ve özgürlüklerden mahrum olmanın da yoksulluk kavramını işaret ettiğini söyler. Sen'in ileri sürdüğü bu görüşlerin de etkisiyle eğitim ve sağlık konularına ilişkin olarak okuryazarlık, yetersiz beslenme veya çocuk ölüm oranları gibi başlıklar Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporları'nda değerlendirilmeye alınır (Sen, 2000, s. 108; 1992, s. 128; Frediani, 2007, s. 139).

Bu bağlamda Sen insanların kapasite düzeylerini geliştiren temel özgürlükleri çeşitli başlıklar altında sunar: Siyasi özgürlükler, özellikle demokratik toplumlarda bireylerin yönetim sürecine özgürce katkı sağlamaları ile birlikte temel haklarını serbestçe elde edebilmelerini kapsar. Ekonomik özgürlükler bireylerin özgürce ekonomik faaliyette bulunmalarını ve ortaya çıkabilecek fırsatlardan faydalanabilmelerini ifade eder. Sosyal hizmet ve fırsatlardan yararlanabilmeyi temsil eden sağlık ve eğitim gibi alanlarda özgürlüğün genişletilmesi üçüncü başlığı oluşturur. Diğer yandan enformasyon sisteminin tüm bireylere açık ve net olması ile bilgi toplumunun tesisi önemlidir. Son olarak bireylerin güvenli bir toplumda yaşamaları özgürlükleri arttırıcı etkenler arasında gösterilir (Sen, 1999, s. 10; 2000, s. 37-38; Parr, 2003: 313).

Dikkat edilirse Sen, kapasiteyi geliştiren özgürlük kavramı içinde hak kavramını yoğun şekilde vurgular. Hak kavramı açısından önemli olan bireyin temel özgürlüklerini içeren hakları talep edebilmesi, elde edebilmesi ve kullanabilmesidir. Zenginliği doğru yönetme ya da iktisadi adalete ulaşma sadece gelirin adaletsiz dağılımının giderilmesiyle başarılacak bir durum değildir. Sosyal hakların adaletsiz dağılımı ya da kullanımı da adaletsizlikleri tetikleyen ve süreci sürekli büyüten faktörler arasındadır. Hatta hakların ya da kapasitelerin gelire göre daha adaletsiz dağılımından söz edilebilir. En baştaki adaletsizlik, sonraki aşamalarda adaletsizliği daha da körükler yani adaletsizliğin toplumsal yeniden üretimi söz konusudur. Ancak bu, tamamen gelir dağılımı adaletsizliğinin bir sonucu değildir. Gelir dağılımındaki adaletsizlik sürecin sadece bir parçasını oluşturur. Bu nedenle gelirin adil dağılımının yanında toplumdaki tüm bireylerin temel özgürlükleri içeren hakları talep edebilmesi, ulaşabilmesi ve kullanabilmesi; kapasiteleri geliştirme, zenginliği yönetme, kalkınmayı sağlama ya da iktisadi adaleti tesis etme açısından önem arz eder (Sen, 1981, s. 4).

Sen, görüşünü yoksulluk konusunda verdiği örnekle desteklemeye çalışır. Mesela yoksulluk ya da fakirlik yardımı altında kişiye yapılan parasal yardım ile kişinin zengin olması düşük bir ihtimaldir. Kişinin zengin olabilmesi için ya da yoksulluğunun giderilebilmesi için belirli bir (sürekli) gelir elde etmesinin yanında yukarıda sözü edilen haklara sahip olabilmesi ve istediği hayat kalitesine ulaşabilmesi gerekir. Bu çerçevede maddi gelir hakkı, seçme ve seçilme hakkı, karar alma hakkı, yönetime katılım hakkı, vatandaşlık hakkı, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı, eğitim fırsatlarını değerlendirebilme hakkı ve tüm sosyal haklara sahip olma hakkı gibi unsurlar rasyonel mekanizmayı (toplumu) oluşturan stratejik parçacıkları temsil eder (Sen & Williams, 1999b, s. 120). Diğer bir deyişle onun düşüncesinde kritik konumda yer alan özgürlükler kavramı, toplumun yanlış yönetim tarzından, ekonomik gücün zayıflığından, gelirin adaletsiz dağılımından, sağlık ve eğitim fırsatlarından faydalanamamadan, kurumların etkin olmayışından, kamu hizmetlerinin yetersiz kalışından etkilenebilir. Bu faktörler özgürlük kavramının alanını daraltabilir (Sen, 2000, s. 7-9). Bunun için siyasi, ekonomik, hukuki ve toplumsal tüm kurum ve yasalar etkin işlerliğe sahip olmalıdır. Ayrıca ilgili kurum ve yasaların değer içerikli işlemleri gerekir (Sen, 2000, s. 143). Mesela açlığı giderme konusunda bu düşüncesini vurgular. Bireylerin insan gibi yaşamalarını sağlayacak yeterli miktarda temel gıdaya sahip olmaları çok önemlidir. Bu temel özgürlüğü karşılayacak ve koruyacak olan da karar birimlerinin ortaya koyduğu yasa ve politikalarıdır. Bu tarz önlemler, bireylerin yeterli gelire sahip olup sağlıklı beslenme ihtiyaçlarını giderecek ürünleri alabilmelerini ya da geliri düşük olanların ve bu yüzden temel gıda maddelerini alamayanların ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlar (Sen, 1999, s. 224).

Genel olarak Sen'in bu düşünceleri yeni refahçı ekonomi disiplininin, salt ekonomik araçlarla yorumlanma özgürlüğünün genişletilmesi olarak öne sürülebilir. Özgürlükleri kalkınmanın esas amacı olarak ifade etmesi bunun bir göstergesi kabul edilebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Küresel ekonomi alanında sürekli bir gelişmenin gerçekleştiği açıkça ortadadır. Özellikle son dönemlerde robotik ve nano-teknolojik yöntemlerin geliştirilmesi ve katma değeri yüksek mal ve hizmetlerin üretimi ile olağanüstü bir performansın kaydedildiği görülür. Fakat aynı başarının insanı merkeze alan sosyal disiplin ve alanlarda gerçekleştirildiği söylenemez. Bu süreçte sosyo-kültürel sistemin küresel düzeyde tahribatı ve sosyal bileşenlerin ve kurumların makroekonomik politikaların üretiminde geri plana itilmesi söz konusudur. Zenginliğin getirdiklerinin yanında göturdüklerinin bir sonucu olarak insanın hak ettiği gibi (insan gibi) yaşaması bir lükse, bilhassa bazı ülkelerde çok uzak bir amaca dönüşür. Öyle ki insanı konu edinmesi gereken iktisat disiplini bile zenginliği parasal ve materyal unsurlara dayalı kavramlarla ifade etmeye çalışır.

Ünlü iktisatçı Amartya Sen de zenginliği yönetmede insanın iktisat bilimi (yeni refahçı yaklaşım) içindeki konumunu ve değerini revize etme çabasına girer. Sen'e göre aşırı pozitivizmin ve materyalizmin düşünsel ve pratik baskısı altında geliştirilmeye çalışılan iktisat bilimi bir takım hatalı ve eksik anlayış, metot ve değerlendirmeler içerir. Ona göre ekonomik büyüme ya da zenginleşme sağlanırken bu sürecin insan odaklı yürütülmesi gerekir. Sen, ana akım iktisadın mimarı kabul edilen Adam Smith'e dayanarak düşüncelerini olgunlaştırır. Yeni refahçı iktisatı etiksel bir yaklaşımla analiz ederek mekanik (matematik ve mühendislik ağırlıklı) iktisadın yerine değer içerikli (ahlak felsefesi, sosyoloji ve siyaset bilimi ağırlıklı) refah iktisadını ve akıllı ahmak dediği homo-economicusun rasyonel eylemi yerine değer yönelimli rasyonel eylemi hayata geçirmeyi önerir.

Bu bağlamda Sen'in literatüre kazandırdığı kapasite yaklaşımı, bütünsel bakış açısına sahip politikaların üretilebilmesine ortam hazırlar. Karar birimlerinin insana ve ekonomik hedeflere dair görüşlerinin daha geniş açıyla değerlendirilmesini sağlar. Bu yaklaşım, bireysel refah politikalarının dikkate alınması, sosyal düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesi ve kamusal hizmetlerin problemlerin uzun vadeli ya da kökten çözümüne yönelik sürdürülmesi açısından önemlidir. Faydacı kuram tarafından göz ardı edilen ancak kalkınma sürecinde önem arz eden açlık, yoksulluk, kıtlık, iktisadi adaletsizlik gibi temel konuların kapasite yaklaşımıyla bilimsellik endişesi olmadan refahçı değerlendirmelere dahil edilmesi mümkündür.

Sen'e göre birey, firma ve devlet gibi ekonomik faaliyette bulunan temel unsurların maliyet minimizasyonu ve kâr maksimizasyonu anlayışına gebe olmadan üstün iyiye ulaşabilmeleri mümkündür. Bunun yolu bireylerin kapasite düzeylerini ve siyasi, ekonomik ve sosyal özgürlüklerini arttırmaktan geçer. Zenginleşmenin ya da kalkınmanın asıl amacı insan özgürlüklerinin ve dolayısıyla kapasitelerinin genişletilmesi olmalıdır. Yoksulluğun giderilmediği bir ekonomide büyüme gerçekleşse bile burada gerçek zenginlikten bahsedilemez. Ayrıca ücret, gelir, refah veya fayda kavramları reel anlamda tek başlarına

zenginlik göstergesi olamaz. Beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi değer içerikli temel hizmet ve fırsatlara serbestçe ulaşabilme bireyler için en az sağlayacakları kişisel çıkarları kadar önemlidir. Sen'in düşüncesinde özgürlüklere ulaşma ve elde edilen hakların serbestçe kullanılıp kapasite düzeylerini arttırmanın teşvik edici gücü, nihai olarak demokratik yönetimlerin toplumdaki herkesi kurucu ortak kabul eden katılımcı ve şeffaf yönetim tarzlarına bağlıdır.

Kısaca zenginliği yönetirken ekonomi biliminin salt faydacı ya da refahçı hegomanyanın baskısından kurtarılıp felsefe, sosyoloji, tarih, siyaset ve teoloji gibi disiplinlerle iş birliğine imkân tanınması ve toplumların ihtiyacı olan değer ve anlam üretiminin hayata geçirilmesi gerekir. Zenginleşme sadece GSYİH'nın ya da kişi başına düşen milli gelirin rakamsal ve oransal artışı değil, bunun yanında sosyalleşme, paylaşma, sosyal güvenlik, sosyal adalet, anlamlılık, iletişim, dayanışma ve aidiyet gibi değer alanlarının da gelişmesi demektir. Bu nedenle ortaya konulan tüm makroekonomik politikaların sosyo-ekonomik hayatı önceleleyen ve sosyo-kültürel sistemden beslenen kararlar içermesi tüm bireylerin hayat kalitesini arttırma adına önem arz eder.

Etik Beyan

"Amartya Sen'in Düşüncesinde 'Zenginliği Yönetme' Problemi" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir."

Kaynakça

- Alkan, Y. (2018). *J. Rawls'ın iktisadi adalet teorisi*. İstanbul: Hiper Yayıncılık.
- Ashman, S. (2012). Economics and political economy today: Introduction to the symposium on Fine and Milonakis. *Historical Materialism*, 20(3), 3-8.
- Atılđan, A. (1996). *İslâm'ın ekonomik politikaları*. İstanbul: Nesil Basım Yayın.
- Bloomberg the Company. (2020). *Bloomberg billionaires index* (<https://www.bloomberg.com/billionaires/>). (E.T. 10.03.2020).
- Bonar, J. (1926). The theory of moral sentiments by Adam Smith 1759. *Philosophy*, 1(3), 333-353.
- Dowie, M. (1977). Pinto madness. *Mother Jones*, 2, 18-32.
- Duran, B. (2017). *Din ve kapitalizm*. LAP Lambert Academic Publishing.
- Evans, P. (2002). Collective capabilities, culture, and Amartya Sen's development as freedom. *Studies in comparative international development*, 37, 54-60.
- Frediani, A. A. (2007). Amartya Sen, the world bank, and the redress of urban poverty: A Brazilian case study. *Journal of human development*, 8(1), 133-152.
- International Monetary Fund, (2020). *World economic outlook reports* (<https://www.imf.org>). (E.T. 15.03.2020).
- Kiscusi, W. K. (2000). Corporate risk analysis: a reckless act? *Stanford Law Review*, 52.
- Oxfam, (2019). <https://oxf.am/2FHO6EZ>. (E.T. 10.02.2020).
- Pareto, V. (2014). *Manual of political economy: A variorum translation and critical edition*. UK: Oxford University Press.
- Parr, S. F. (2003). The human development paradigm: operationalizing Sen's ideas on capabilities. *Feminist economics*, 9(2-3), 301-317.
- Parsons, T. (1934). Some reflections on "the nature and significance of economics". *Quarterly journal of economics*, 48(3), 511-545.
- Pigou, A. C. (1932). *The economic of welfare* (4th Edition). London: Macmillan.
- Rawls, J. (2017). *Bir adalet teorisi* (ev: V. A. Coşar). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Robeyns, I. (2003). Sen's capability approach and gender inequality: selecting relevant capabilities. *Feminist economics*, 9(2-3), 61-92.
- Sandel, M. J. (2018). *Adalet: yapılması gereken doğru şey nedir?* (6. Baskı) (ev: M. Kocaoğlu). Ankara: Eksi Kitaplar.
- Sen, A. (1977). Rational fools: a critique of the behavioral foundations of economic theory. *Philosophy & Public Affairs*, 6(4), 317-344.
- Sen, A. (1979). Utilitarianism and welfarism. *The Journal of Philosophy*, 74, 463-489.
- Sen, A. (1981). *Poverty and famines: an essay on entitlement and deprivation*. Oxford: Clarendon Press.
- Sen, A. (1985). *Commodities and capabilities*. USA: Elsevier Science Publication.
- Sen, A. (1990). *On ethics and economics*. Oxford: Basil Blackwell.
- Sen, A. (1991). *Beneconfusion*. J. G. T. Meeks (ed.), Thoughtful economic man: essays on rationality, moral rules and benevolence (pp. 12-16). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sen, A. (1992). *Inequality reexamined*. USA: Harvard University Press.
- Sen, A. (1993). *Capability and well-Being*. M. Nussbaum & A. Sen (ed.). The quality of life (pp. 30-53). Oxford: Clarendon Press.
- Sen, A. (1995). Rationality and social choice. *The American Economic Review*, 85(1), 1-24.
- Sen, A. (1997). *On economic inequality*. USA: Oxford University Press.
- Sen, A. (1999). *Development as freedom*. NY: Knopf Publishers.

- Sen, A. & Williams, B. (1999b). *Utilitarianism and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sen, A. (2000). *Development as freedom*. New York: Anchor Books.
- Sen, A. (2003). *Etik ve ekonomi* (Çev. A. Süha). İstanbul: Doğan Kitap.
- Sen, A. (2013). *The Contemporary Relevance of Adam Smith*. C. J. Berry, M. P. Paganelli, C. Smith (ed.). The Oxford hand book of Adam Smith (pp. 581-591). Oxford: Oxford University Press.
- Siddikî, M. N. (1976). *İslâm ekonomisinin temelleri* (Çev. B. Gürsan). İzmir: Akyay Kaynak Yayınları.
- Smith, A. (1776). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. London: W. Strahan and T. Cadell.
- Smith, A. (1790). *The theory of moral sentiments* (6th Edition). London: A. Millar.
- Sugden, R. (1993). Review: welfare, resources, and capabilities: a review of inequality reexamined by Amartya Sen. *Journal of economic literature*, 31(4), 1947-1962.
- Stewart, F., Deneulin, S. (2002). Amartya Sen's contribution to development thinking. *Studies in comparative international development*, 37, 61-70.
- The World Bank, (2020). *Global economic prospects and growth reports* (<https://www.worldbank.org>). (E.T. 15.03.2020).
- Toboso, M. (2011). Rethinking disability in Amartya Sen's approach: ICT and equality of opportunity. *Ethics and information technology*, 13, 107-118.
- Turner, B. S. (2011). *Religion and the modern society: citizenship, secularization and the state*. Cambridge: Cambridge University Press.
- UNDP. (2019). *Global multidimensional poverty index 2019: illuminating inequalities* (<http://hdr.undp.org/en/2019-MPI>). (E.T. 10.03.2020).
- Weber, M. (1950). *The protestant ethic and the spirit of capitalism* (3rd Impression) (Trans: T. Parsons). New York: Charles Scripner's Son.

EXTENDED ABSTRACT

There has been continuous development in the global economy. Especially in recent times, it is seen that an extraordinary performance has been recorded with the development of last technological methods and the production of high value-added goods and services. However, it can't be said that the same success has been achieved in social disciplines and fields that place people at the center. In this process, the global destruction of the socio-cultural system and the pushing of social components and institutions into the production of macroeconomic policies are in question. As a result of what wealth brings along with what it brings, it is a luxury or a distant purpose that in some countries, people live as they deserve (like human beings). Even the economic discipline that needs to be subject to human tries to express wealth through concepts based on monetary and material elements.

The famous economist Amartya Sen also attempts to revise the position and value of man in economics (new welfare approach) in managing wealth. According to Sen, the science of economics which is tried to be developed under the intellectual and practical pressure of excessive positivism and materialism contains several faulty and incomplete insights, methods and evaluations. At the heart of Sen's intellectual struggle lies the desire to eliminate the dialogue between ethics and economics. According to him, the source of socio-economic problems produced by global wealth is that mainstream economics doesn't include ethical values and doesn't accept integrated efforts. According to the rational human model which is the building block of a utilitarian theory, the individual acts rationally and acts only according to his interests. This human model or action type has the function to bring the individual's happiness to the highest level. According to Sen, the environment formed as a result of this kind of mechanical and narrow approach; it leads to the deprivation of human basic human freedoms, the concept of the right not maturing properly, increased hunger and famine, individual and social conflicts and wars and social tensions reaching the line. In other words, he argues that the welfare economy nurtures economic injustice despite the increase in wealth.

While economic growth or enrichment is achieved according to Sen, this process should be carried out human-oriented. He ripens his thoughts based on Adam Smith, the architect of mainstream economics. By analyzing the new welfare economics with an ethical approach, he proposes to implement value-based (moral philosophy, sociology and political science-weighted) economics instead of mechanical economics and rational action based on the rational action of the homo-economicus which he calls rational fools.

In this context, the capacity approach that Sen brings to the literature prepares the environment for the production of policies with a holistic perspective. It provides a wider evaluation of the opinions of the decision units on human and economic targets. This approach is important in terms of considering individual welfare policies, revising social regulations and maintaining public services for the long-term or radical solution of problems. It is possible to include basic issues such as hunger, poverty, famine and

economic injustice which are ignored by utilitarian theory but are important in the development process, with a capacity approach, without being worried about scientific purposes.

According to Sen, it is possible for the basic elements such as individuals, firms and the state to achieve superior-good without conceiving the cost minimization and profit maximization understanding. The way to do this is to increase the individuals' capacity levels and basic freedoms. The main purpose of enrichment or development should be the expansion of human freedoms and therefore their capacities. In this context, he offers the basic freedoms that improve the capacity levels of people under various headings: Political freedoms include the ability of individuals to freely gain their fundamental rights, especially in democratic societies while contributing freely to the management process. Economic freedoms mean that individuals can freely engage in economic activities and take advantage of opportunities that may arise. Expanding freedom in areas such as health and education which represent benefiting from social services and opportunities constitutes the third topic. On the other hand, the establishment of the information society is important as the information system is open and clear to all individuals. Finally, individuals' living in a safe society is among the factors that increase liberties.

Even if there is growth in an economy where basic freedoms can't be achieved and economic poverty isn't eliminated, real wealth can't be mentioned. Besides the concepts of wage, income, welfare or utility cannot be a sign of wealth in real terms. Free access to basic services and opportunities of value such as nutrition, shelter, health and education is as important as individuals' interests. The encouraging power of achieving freedoms in the thought of Sen and increasing the capacity levels of the rights obtained freely depends on the participatory and transparent management styles that ultimately accept everyone in the society as a founding partner.

Sen's critique of the welfare economics is an attempt to eliminate the errors of the existing system and fill its gaps rather than trying to produce a new system. Nevertheless, his intense efforts are important for the interest in ethical values in the world of economy. Accordingly, while managing wealth, economics should be freed from the pressure of utilitarian or prosperous hegemony and it should be possible to cooperate with disciplines such as philosophy, sociology, history, politics and theology and realize the production of value and meaning that societies need. Enrichment isn't only a numerical and proportional increase of national income or per capita national income. Also, it means the development of value fields such as socialization, sharing, social security, social justice, meaningfulness, communication, solidarity and belonging. For this reason, the fact that all the macroeconomic policies put forward include decisions that prioritize the socio-economic life and feed on the socio-cultural system is important for improving the quality of life of all individuals.